

УДК 330.341.1 (477)

ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Дикань В.Л., д.е.н., професор (УкрДАЗТ)

В статті висвітлено коло проблем вітчизняної економіки через диспропорції промислового виробництва та обґрунтовано напрямки їх вирішення через реалізацію інноваційної стратегії сталого розвитку економіки України на просторах СНД.

Ключові слова: диспропорції промислового виробництва, економіка України, сталий розвиток.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні людство вже вкотре переживає епоху переходу на новий технологічний устрій, заснований на комплексному використанні нано-, бі- та інформаційно-комунікаційних технологій, що стануть щаблем економічного зростання світової економіки та забезпечать підвищення рівня ефективності використання природних ресурсів.

Нові глобальні правовідносини та інституціональні перетворення, унікальні можливості новітніх технологій та постійна потреба в технологічній модернізації в умовах зростаючої економічної та соціальної деградації слаборозвинених країн створюють реальний шанс на покращення добробуту всього населення планети і вирішення головних проблем сталого розвитку усього світу – викорінення бідності, охорону навколишнього середовища, зниження рівня соціальної напруги та зростання благополуччя людей.

Вже сьогодні світова економічна еліта чітко зрозуміла, що забезпечити власну економічну стабільність та захистити накопичені багатства, можна лише за рахунок «підтягування» в економічному та соціальному розвитку країн-аутсайдерів, сформувавши цим основу не тільки для власного майбутнього процвітання, але й закладши базис у вирішення проблем сталого розвитку економік [1]. Адже виступаючи сировинним додатком для економічного зростання розвинутих країн, ресурсомісткі, технологічно відсталі країни з сировино орієнтованою економікою, низьким рівнем людського капіталу та зuboжилим населенням одночасно і є тим самим каталізатором соціальних та політичних криз, воєнних конфліктів та екологічних катастроф, які ставлять під загрозу існування світової економіки та, головним чином, гальмують її поступальний розвиток.

Україна, як суб'єкт міжнародних відносин зі своєю ресурсомною та достатньо відсталою в економічному сенсі від розвинутих країн економікою не може знову залишитися на обочині світової перебудови та закономірно повинна забезпечити формування власної нової політики

сталого розвитку, орієнтованої на технологічне відновлення виробництв, зміну структури економіки та підвищення рівня матеріальних і соціальних стандартів власного населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми забезпечення сталого економічного розвитку України на інноваційних засадах стали об'єктом досліджень таких відомих вчених, як В.М. Геєця та В.П. Семеноженка, В.Г. Бодрова, О.В. Гусєва та В.Ф. Мартиненка, Л.М. Алексеєнко та В.Я. Шевчука [2-5]. Поряд з цим виникає необхідність подальшого аналізу проблеми економічної кризи України у світлі ідеї сталого розвитку економіки.

Саме тому, **метою даної статті** є висвітлення кола проблем вітчизняної економіки в розрізі диспропорції промислового виробництва та обґрунтування напрямків їх вирішення реалізацією інноваційної стратегії сталого розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізаційні процеси повністю видозмінили структуру ключових факторів в забезпеченні розвитку промислового потенціалу країн, відігравши визначальну роль інноваційній складовій як головній рушійній силі сталого розвитку економіки. Вже сьогодні визнано, що новітні досягнення науки і техніки, нанотехнології та устосоронне партнерство науки і виробництва, є головними факторами його зростання та насичення структури ВВП високотехнологічною продукцією.

В рамках Конференції ООН зі сталого розвитку «РІО+20», яка відбулася в червні 2012 р, визначено, що єдиним шляхом інституціональних світових перетворень, здатним забезпечити випереджаючий сталий розвиток світової економіки та зростання добробуту населення планети, є реалізація інноваційної стратегії сталого розвитку з опорою на нову міжнародну правову платформу, новітні технології та відповідно «переосмислену» геополітичну філософію, визначаючи розвиток слаборозвинутих країн справою всього світового співтовариства [1].

В загальному розумінні сталий соціально-економічний розвиток метасоціальної системи (країни) полягає у стабільному «керуваному»

зростанні її макропараметрів, які відповідають оптимальній траєкторії її еволюційного розвитку та збалансованому розвитку всіх її підсистем. Він передбачає раціональне поєднання державного регулювання та соціально-економічної саморегуляції, збалансування інтересів усіх членів суспільства з приводу дедалі більших потреб в умовах обмеження ресурсів шляхом відтворення внутрішніх факторів і зовнішніх умов на основі всебічного розвитку інноваційної діяльності та оптимального використання її результатів через ефективне функціонування соціально-економічних інститутів держави і громадянського суспільства[6].

Проблеми втілення стратегії сталого розвитку в економіку України криються в самій структурі вітчизняного промислового виробництва та відсутності інноваційної парадигми розвитку країни.

Традиційно, опираючись на потужний промисловий потенціал та значні поклади

мінерально-сировинних, енергетичних ресурсів, українська економіка залишилася далеко позаду від світових лідерів в науково-технічному та соціально-економічному розвитку і перетворилася в сировинний придаток розвинутих країн, місткий ринок для імпорту високотехнологічної продукції. Експортуючи близько 70% матеріально-енергетичних ресурсів та імпортуючи продукцію глибокої переробки, ми власними руками забезпечуємо деградацію вітчизняного промислового потенціалу, відповідним чином, обмежуючи можливості власного економічного зростання. Сьогодні рівень сукупного виробничого потенціалу України не перевищує 70% рівня 1990-х років, коли за оцінками багатьох експертів наша країна входила в десятку найбільш розвинутих європейських країн.

Перша, і одна із головних проблем тривалої економічної кризи економіки України – це загрозливий розмір експорту та імпорту промислових товарів (див. табл.1).

Таблиця 1
Обсяги експорту – імпорту товарів та сальдо зовнішньої торгівлі України за 2002-2011 роки [7]
млн.дол.США

	Роки									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Експорт	16143,4	20679,4	29482,7	31140,6	34676,7	44448,9	63046,2	35602,9	46129,6	61950,2
Імпорт	15103,6	20344,3	26070,3	32480,8	39899,6	54041,1	80757,1	40417,9	54087,6	74714,4
Сальдо зовнішньої торгівлі	1039,8	335,1	3412,4	-1340,2	-5222,9	-9592,2	-17710,9	-4815,0	-7958,0	-12764,2

Наглядно залежність економіки від зовнішніх факторів демонструє факт постійного зростання обсягів імпорту високотехнологічної продукції з високим рівнем доданої вартості. Зокрема, за 10 років (з 2001 по 2010) обсяг імпорту промислових товарів в Україну збільшився більш ніж в 3,7 рази, випередивши власне промислове виробництво більш ніж 3,2 рази. І це не випадково. Адже задовольняти зростаючі потреби в високотехнологічній, інноваційній продукції не можливо відсталою в галузевому та технологічному сенсі структурою промисловості. І як результат маємо велику залежність внутрішнього ринку від іноземного імпорту.

Найбільш загрозливий характер структурної деградації промисловості проявляється в сировинному ухилі експорту, доля якого у 2011 р. склала 47,3%. Сьогодні більше 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси (див. табл.2).

Частка продукції соціальної орієнтації знаходиться на рівні 1/5 загального обсягу промислового виробництва і має спадаючий тренд. Галузь машинобудування трішки і додала в темпах розвитку, але її частка в структурі промисловості складала 17,3% у 2009 р., тоді як у Германії - 44,9%, Польщі – 25,7%, Франції – 31,9%, Китаї –

Загальноекономічні питання

33,7%, Японії – 47% та США – 32,5% [7]. Саме експорт сировини і продуктів первинної обробки став головним джерелом формування валової доданої вартості та зробив економіку країни надзвичайно залежною від кон'юнктури зовнішнього ринку, відповідним чином, стримуючи розвиток внутрішнього ринку і призводячи до виснажливого та нераціонального використання природних ресурсів.

Незадовільною є існуюча система технічного переозброєння виробничої бази вітчизняної промисловості. В окремих галузях рівень зносу основних фондів є критичним і

становить більше 80%. Лише в хімічній промисловості знос виробничих потужностей досяг 76,3%, а більше 50% металопродукції України виробляється на обладнанні, яке вичерпало свій нормативний термін експлуатації [8]. Забезпечити виробництво новітньої, наукомісткої продукції на таких виробничих потужностях просто не можливо і, як результат, спостерігаємо зростаючий дефіцит продукції власних високотехнологічних галузей та втрату промисловістю своєї відтворювальної функції індустріального інноваційного продуцента.

Таблиця 2

Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2007-2011 роки [7]

У % до загального обсягу

	Роки										
	2007		2008		2009		2010		2011		
	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт	експорт	імпорт	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1. Живі тварини; продукти тваринного походження	1,5	1,3	1,2	2,0	1,5	2,8	1,5	2,0	1,4	1,3	
2. Продукти рослинного походження	3,5	1,4	8,3	1,7	12,7	2,8	7,7	2,6	8,1	2,2	
3. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3,5	0,6	2,9	0,7	4,5	0,8	5,1	0,7	5,0	0,6	
4. Готові харчові продукти	4,2	3,4	3,8	3,1	5,3	4,5	5,0	4,1	4,3	3,7	
5. Мінеральні продукти	8,7	28,5	10,5	29,7	9,8	34,5	13,1	34,8	15,0	36,4	
6. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,2	8,8	7,5	8,1	6,3	11,7	6,8	10,6	7,9	9,7	
7. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	2,0	5,6	1,5	5,2	1,4	5,9	1,3	6,0	1,4	5,4	
8. Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,8	0,3	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	
9. Деревина і вироби з деревини	1,7	0,6	1,2	0,6	1,7	0,6	1,6	0,6	1,6	0,5	
10. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	1,6	2,5	1,3	2,1	2,0	3,0	1,8	2,7	1,6	2,2	
11. Текстильні матеріали та текстильні вироби	2,0	2,5	1,5	2,5	1,8	3,1	1,4	3,3	1,3	2,4	
12. Взуття, головні убори, парасольки	0,3	0,4	0,3	0,6	0,4	0,6	0,3	0,8	0,3	0,4	
13. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,7	1,6	0,7	1,5	0,7	1,4	0,8	1,5	0,8	1,4	
14. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,3	0,4	0,2	1,2	0,2	0,4	0,1	0,5	0,1	0,9	
15. Недорогоцінні метали та вироби з них	42,2	7,8	41,2	7,5	32,3	5,9	33,7	6,8	32,3	6,9	
16. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	10,1	17,4	9,5	15,6	12,6	13,8	11,0	13,4	9,9	15,5	

Продовження табл.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
17. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби	6,7	13,5	6,5	14,1	4,0	4,8	6,3	6,0	7,1	7,5
18. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,4	1,7	0,4	1,4	0,7	1,5	0,5	1,5	0,4	1,3
19. Різні промислові товари та інше	1,5	1,1	1,1	1,2	1,5	1,3	1,4	1,3	1,3	1,1

Підриває економічну стабільність української економіки як і залежність від зовнішніх кредиторів, так і нераціональне використання коштів, отриманих кредитів. У той час, коли розвинені країни інвестують високотехнологічні галузі, такі як фармакологія, машино- і приладобудування, Україна спрямовує отримані у кредит кошти на виплати зарплат, погашення заборгованостей тощо. Державні витрати перевищують бюджетні надходження і велика частина державного боргу йде саме на покриття державного дефіциту, інакше і не може відбуватися при збільшенні заробітних плат, пенсій, та коштів на обслуговування уряду в умовах кризового застою промислового виробництва [9]. За даними Міністерства фінансів, прямий державний борг за підсумками серпня 2012 року 62,2 мільярда доларів, що становить 39% від ВВП країни, в тому числі зовнішній – 13,2% ВВП, внутрішній – 12,8% при пороговому значенні в 60% [10]. А тому виникає питання: якими засобами розраховуватися в умовах кризи промислового виробництва??

Забезпечити вихід з «боргової ями» та подолати ряд перерахованих вище проблем української економіки можна виключно за рахунок реалізації цілеспрямованої, ефективної інноваційної стратегії сталого розвитку економіки України, основаної на підйомі інноваційної активності та становленні нового технологічного устрою вітчизняного виробництва. За таких умов єдиним стратегічно важливим курсом економічної політики держави повинен стати курс на випереджальний інтелектуально-інноваційний розвиток економіки, здатний забезпечити зростання частки галузей і виробництв з високим рівнем доданої вартості та ступенем технологічної переробки, значною часткою наукоємної складової в виробництві продукції.

Визначення курсу державою на випереджальний інтелектуально-інноваційний розвиток економіки можна пов'язати з розробкою цільової інноваційної політики та прийняттям Інноваційної програми сталого розвитку економіки, які охоплюватимуть наукову, виробничу, фінансово-кредитну та освітню сфери суспільства, забезпечуватимуть формування сприятливого інноваційного клімату, середовища для інноваційної діяльності та новацій.

Відповідно до цього складовими формування інноваційної стратегії сталого розвитку економіки України повинні стати [2]:

- створення та розвиток національної інноваційної системи з метою забезпечення позитивних кінцевих результатів діяльності в циклі від виникнення наукової ідеї до її впровадження як продукту або послуги;

- заохочення попиту суб'єктів національної економіки на продукти інформаційно-комунікаційних технологій, знання, створення сприятливих умов для впровадження інновацій у виробничу діяльність та побут населення;

- побудова інноваційної інфраструктури, орієнтованої на підтримку наукомісткого підприємництва, яка включатиме телекомунікації, кластери, венчурні фонди, технопарки, інноваційні інкубатори, центри трансферу технологій та транспортні мережі;

- ліквідація паралелізму діяльності центральних органів виконавчої влади у сфері державної інноваційної політики;

- побудова бюджетної системи на нових принципах пріоритетного фінансування науково-дослідної сфери, підвищення частки ВВП, спрямованого в освіту та науку, посилення контролю за використанням бюджетних коштів;

- реформування податкової системи з метою запровадження адекватної, конкурентоспроможної, оптимізованої моделі та нової якісної системи відносин оподаткування, зокрема, в сфері пільгового оподаткування прибутків підприємств, що спрямовують кошти на фінансування наукових досліджень та інвестують у інноваційні підприємства;

- створення нових організаційних форм функціонування національної економіки, забезпечення співпраці малих, середніх та великих підприємств у сфері розробки, впровадження, виробництва та реалізації продукції інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку науково-виробничої кооперації, промислово-фінансової інтеграції, венчурного бізнесу, у тому числі - на міжнародному рівні;

- підтримка створення та розвитку національного ринку інформації та знань, формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору як частини світового інформаційного простору;

- приведення у відповідність до світових стандартів правових механізмів захисту прав інтелектуальної власності, авторських прав та механізмів міжнародного трансферу технологій.

Поряд з цим, лише реалізацією інноваційної стратегії забезпечити зростання обсягу експорту вітчизняної продукції та зміну у позитивний бік величини сальдо зовнішньої торгівлі не можливо. В першу чергу, необхідне зростання обсягів промислового виробництва та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що сприятиме не тільки покращенню економічних параметрів зовнішньої торгівлі, але й формуванню додаткового обсягу інвестицій, що будуть спрямовані на відновлення та технічне переоснащення виробництв, забезпечать притік нових технологій, які дозволять удосконалити технологічний процес, скоротити час виробництва та сприятимуть проведенню конкурентоспроможної, лояльної політики ціноутворення.

Саме тому, у світлі назрілих економічних проблем вектор економічної політики України повинен бути спрямований у напрямку пошуку нових ринків збуту промислової продукції та розширення можливостей подальшого зростання економіки. В зв'язку з цим логічно виникає питання: Куди інтегруватися Україні: на Схід чи на Захід?

Декларуючи ідею європейської інтеграції, ми свого роду ставимо «хрест» на відродженні власного промислового потенціалу, майбутній економічній міцності країни. Адже Європа, потерпаючи сьогодні від перевиробництва високотехнологічних товарів (економічна криза Італії, Греції, зниження макроекономічних показників країн-учасниць Єврозони), розглядає Україну виключно в якості ринку збуту продукції ЄС, конкурувати з якими вітчизняні виробництва в силу технологічної відсталості просто не зможуть. І як результат український ринок просто захлинеється від імпорту європейських товарів.

Єдиний вихід – це інтеграція на Схід та активна участь України в економічних перетвореннях на просторах СНД, що можуть створити реальний імпульс для прискореного економічного зростання високотехнологічних секторів української економіки за рахунок спільного використання науково-технічного потенціалу та природних ресурсів цих країн.

І це не випадково. Адже історично склалося так, що більша частина експорту вітчизняної продукції з високим рівнем переробки – транспорт, агропромисловий комплекс, машинобудування, енергетика та суднобудування, припадає саме на країни Співдружності. Споживачами більш ніж 64% продукції машинобудування є країни СНД. І тому, участь України у митному союзі та усестороння інтеграція

з Росією, Білоруссю та Казахстаном за оцінками експертів зможе забезпечити зростання випуску продукції на 3-3,5%, приріст ВВП на рівні 2,5% та додаткове підвищення доходів державного бюджету в розмірі 9,4 млрд.грн. в рік [10]. Поряд з цим, сприятливі торгівельно-економічні відносини між Росією та Україною дозволять значно інтенсифікувати взаємовідносини в галузі розвитку машинобудівельних виробництв. Зокрема, самі учасники Співдружності мають неабиякий інтерес до українського авіа - та ракетобудування, з виготовлення яких Україна й досі утримує відповідно 5 та 4 місце в світі, оскільки повністю контролює процеси їх виробництва від виникнення наукової ідеї до моменту здачі в експлуатацію. Наприклад, поставки українських авіаційних двигунів (КБ «Прогрес» та АО «Мотор Січ») є стратегічно важливим для російської авіаційної галузі, а з конструкторським потенціалом КБ «Антонов» взагалі не може порівнятися жоден з російських виробників. З іншого боку, масове виробництво сконструйованих в Україні літаків не можливе без використання російських комплектуючих, а обслуговування техніки оборонного комплексу українського виробництва, яка широко використовується в СНД, вимагає подальшої підтримки та розвитку коопераційних зв'язків між цими країнами [11]. За оцінками експертів використання існуючого машинобудівельного потенціалу та розгортання проектів в галузі промислової зборки забезпечить відчутну диверсифікацію української економіки та зростання обсягів машинобудування до 7,7% від сумарного обсягу валового випуску продукції.

І все це вже є значним досягненням, поряд з тим, що можливість членства в Митному союзі (МС), відкриває доступ Україні до преференцій іншого рівня. Зокрема, в питаннях зниження ціни на енергетичні ресурси від 540 дол. за 1 тис.куб.м зараз до рівня, прийнятого в рамках МС, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної металургії та забезпечить приріст інвестицій в інноваційні високотехнологічні галузі [10]. Адже в умовах зростання цін на енергоресурси забезпечити необхідний рівень конкурентоспроможності виробників можливо лише за рахунок прискореного зниження енергомісткості виробництва, що потребує масштабних інвестицій на реалізацію яких українська економіка поки що не спроможна. Тому, участь України у митному союзі може розглядатися не тільки як фактор зниження рівня споживання енергоресурсів, але й фактор зменшення залежності від імпорту, оскільки зниження величини виробничих витрат підвищує можливості для зниження рівня цін та обумовлює зростання обсягів промислового виробництва і експорту. Окрім того, ліквідація митних бар'єрів та посилення конкуренції між приблизно рівними за потенціалом підприємствами пострадянських країн забезпечить

стимулювання технологічного зближення і виробничої кооперації між економіками різних країн та сприятиме поступовій диверсифікації економіки.

Висновок. Таким чином, стає чітко зрозуміло, що будувати інноваційну стратегію сталого розвитку економіки Україна повинна, виходячи з власних економічних інтересів, тобто можливостей не тільки розширення ринків збуту власного експорту, але й нарощення імпорту інвестиційних товарів, використання яких у виробництві є передумовою стабільного довгострокового зростання економіки.

В аспекті вибору вектору інтеграції формула забезпечення економічної стабільності України повинна бути спрямована у бік нарощення промислових потужностей вітчизняних виробництв і, відповідно, на покращення торговельно-економічні відносини з Росією, Білоруссю та Казахстаном, як стратегічно важливими на сьогоднішній день економічними партнерами. Саме тому, включення України в систему інтеграційних процесів Євразійських країн та участь у митному союзі є одним із напрямків реалізації стратегії сталого розвитку економіки, який забезпечить:

по-перше, зростання обсягів виробництва промислової продукції та зміну структури вітчизняного виробництва на користь високотехнологічних галузей;

по-друге, доступ до поки що вільних ринків збуту продукції, в першу чергу, машинобудівного комплексу, та зростання обсягів вітчизняного експорту;

по-третє, зниження рівня витрат на сировину і енергетичні ресурси, як за рахунок впровадження новітніх технологій, так і за рахунок зниження частки митних платежів у їх вартості, що забезпечуватиме проведення лояльної, конкурентоспроможної політики ціноутворення;

по-четверте, підвищення рівня конкурентоспроможності української продукції та зростання обсягу капітальних вкладень у модернізацію вітчизняних виробництв;

по-п'яте, зниження рівня ресурсо- та енергомісткості виробництва;

по-шосте, підвищення сумарного приросту ВВП країни та перехід на інноваційний напрям забезпечення сталого розвитку економіки.

Анотація. В статті освіщено круг проблем отечественной экономики через диспропорции промышленного производства и обоснованно направление их решения через реализацию инновационной стратегии устойчивого развития экономики Украины на просторах СНГ.

Ключевые слова: диспропорции промышленного производства, экономика Украины, устойчивое развитие.

Summary. The article deals with the range of problems of the national economy through the distortions of industrial production and reasonably direction of their decisions through the implementation of the innovation strategy of sustainable development of the economy of Ukraine in the CIS.

Keywords: addressing imbalances of industrial production, the Ukrainian economy, sustainable development.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глазьев С.Ю. Мировому сообществу нужен инновационный и инвестиционный драйв [Тест] / С.Ю. Глазьев, В.А.Ивченко, М.П. Фрейдлин // Газета 2000. - № 35(619). – 2012. – С.А3-А4.
2. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України [Тест] / В.М.Геєць. В.П. Семеновоженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
3. Бодров В.Г. Інноваційно-інвестиційна модель національної економіки [Тест]: навч.-метод. матеріали / В.Г. Бодров, О.В. Гусєв, В.Ф. Мартиненко. – К.: НАДУ, 2009. – 60 с.
4. Алексеенко Л.М. Повышение устойчивости экономики Украины к мировым финансовым кризисам [Тест] / Л.М.Алексеенко / Экономика Украины. - № 1. – 2008. – С. 92-95.
5. Шевчук В.Я. Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період [Електронний ресурс] / В.Я. Шевчук. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2010/1-2/20103.html>.
6. Сапа Н.В. Інноваційний механізм як фактор досягнення сталого розвитку сучасного українського суспільства [Тест] / Н.В. Сапа // Гуманітарний вісник ЗДІА. – Вип.39. – 2009. – С. 174 – 183.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Собкевич О.В. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення [Тест]. Аналітична доповідь / О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, В.Г. Савенко, С.Л. Воробйов та ін.; за ред. А.Я. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – с. 111.
9. Чайка Ю.М., Дяченко А.С. Державний борг України та його вплив на економіку [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/784/.
10. Мунтиян В. Мы за разумную интеграцию [Тест] / В. Мунтиян // Газета 2000. - № 39(623). – 2012. – С.А1,А4.
11. Єдиний економічний простір чи зона вільної торгівлі: перспективи для України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/117/865.html>.

Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Якименко Н.В.